

УДК 81'371

ББК 81.0

Ярослав Яремко

КОНЦЕПТ *ДЕРЖАВА* В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається концепт *держава* як багатомірне ментальне утворення, аналізується його поняттєве й аксіологічне наповнення, на основі когнітивно-дискурсивного підходу характеризуються смислові асоціації, пов'язані з цим концептом.

Ключові слова: *концепт, держава, комунікація, смисл, конотація, пресупозиція.*

Національна специфіка концептів проглядається, як крізь каплю води, через історію слів, для яких характерна комунікативна релевантність, а значить – суспільна значущість, на тих чи інших історичних етапах. “Оволодіваючи мовою й, зокрема, значенням слів, носій мови [...] зживається з концептуалізацією світу, характерною для певної культури. У цьому смислі слова, які містять в собі лінгвоспецифічні концепти, одночасно “відображать” чи “формують” спосіб мислення носіїв мови” [47, 7]. Такі слова, що є своєрідним ключем до розуміння культури, прийнято називати ключовими. Кумулятивний потенціал цих слів ілюструє назва монографії А.Вежбицької “Розуміння культур через посередництво ключових слів” [3]. На думку цієї дослідниці, “семантичний погляд на культуру є щось таке, що аналіз культури навряд чи може дозволити собі ігнорувати. Релевантність семантики не обмежується лексичною семантикою, але, мабуть, ні в якій іншій сфері це не є настільки яким й очевидним” [3, 13].

Одним із ключових слів у царині політичної культури є *держава*. За внутрішньою формою слово *держава* у значенні “територія, що становить єдність з погляду історії, населення, політичного ладу тощо” [33, I, 404] етимологічно пов'язане із псл. *držati* “тримати; володіти” [10, II, 39]. Уявлення про *державу* у цьому значенні розширюють синоніми: *країна, земля, царство, папство, край, сторона* [33, I 404-405]. У синтагматичному аспекті два останні компоненти *край, сторона* можуть поєднуватися зі словами *рідний, наш* тощо. Виникає питання: у які історичні періоди ці асоціативні означення могли поєднуватися зі словом *держава*. Адже такий зв'язок *наша держава, рідна держава*, безумовно, накладає відбиток на внутрішній образ “нас”, на національний характер, фізичну і комунікативну поведінку тощо. Тому змістове наповнення концепту *держава* доречно розглянути через призму історії слова *держава*, яке є певною мірою показовим мовним відбитком історії становлення української державності.

Держава сягає ще давньоруського періоду. Це засвідчують “Матеріали для словаря древнерусского языка” І.І.Срезневського, які можна вважати “певним внеском [...] у дослідження історії лексики української мови” [46, 638]. Семантична структура цього слова охоплює такі лексико-семантичні варіанти: 1) “підтримка, основа”; 2) “влада, сила”; 3) “правління, управління”; 4) “володіння, держава”; 5) “підвладні, народ”

[39, I, 774]. І хоча “тривання нашої Київської Держави Середньовіччя, цієї нашої “імперії, що не вдалася”, за Є.Маланюком, не було – беручи історично-довге” [23, 37], воно заклало підвалини української державності.

У пору входження земель Південно-Західної Русі до складу Великого князівства Литовського (до речі, періоду, що донедавна нечасто потрапляв у фокус наукових студій), спостерігаємо актуалізацію давньокиївської державної практики: “устрій Литви був сформований на зразок Київської держави, староукраїнське право стало державним правом Великого князівства, у звичаях і культурі на Литві перебирали все, що йшло з України” [19, I, 134]. Відштовхуючись від політологічної тези, що “*державна* є фундаментальною, базовою організаційною структурою в політичній організації суспільства й у всій його політичній системі” [26, 266], звернемо увагу на взаємодію концепту *державна* з іншими вузловим концептом *право*.

У мовному плані традиції ділового стилю давньокиївської мови продовжувались у ділових документах Литовського князівства: ця мова стала офіційною в урядових канцеляріях. Відтак у лінгвокультурному просторі на цьому етапі за словом *право* закріпились такі значення: 1) (*надана законами держави воля, свобода, змога діяти, здійснювати щось, розпоряджатись чимсь*) право; правомочність; 2) (*сукупність установлених державою норм і обов’язкових правил*) закон, право; правопорядок; законне підтвердження; 3) справедливість; 4) (*державний орган правосуддя*) суд; присуд [34, I, 220-221]. Порівняно зі словником давньоруської мови І.Срезневського, у якому *право* охоплює два значення: 1) свобода дії; влада; 2) закони, право; [39, II, 1347], у староукраїнській мові семантичне наповнення *права* і пов’язаного з ним концепту *державна* відчутно зросло. На думку, що слово *право* стало ключовим у суспільно-політичній комунікації Русько-Литовської держави, наводить ціла низка стійких висловів із компонентом *право*: *имати право* “мати право” *лишити на прав* “зберегти за ким право”; *права жадати* “доходити (домагатися) свого права”, *без права* “незаконно”, *ис правомъ* “законним порядком, законно”, *правомъ искати* “переслідувати законом”, *выдати съ права* “віддати за законом”, *в право вступити* “порушити судову справу”, *право дати* “учинити суд”, *право маєть бути* “хтось має бути притягнутий до судової відповідальності, хтось має бути відданий під суд”, *право чинити* “судити”, *правомъ ити* “порушувати судову справу”, *къ праву пріводити* “порушувати судову справу”, *стати на прав* “прийти до суду, з’явитися в суд”, *выдати во право* “віддати під суд”, *завзвати на право* “позвати до суду”, *стояти на прав* “судитися, мати судову справу”, *дати своє право* “запевнити” [34, I, 220-221] та ін. Семантичне нюансування понять, пов’язаних із правопорядком у середньовічній Україні, ілюструє родо-видова ієрархія термінів-політонімів з опорним словом *правом* і конкретизаторами-атрибутивами: *право посполитое* “публічне право”, *право цесарское* “римське право”, *волоськое право* “волоське право”, *земское право* “земське право”, *християнское право* “християнське право”, *полское право* “польське феодальне право”, *руское право* “руське право”, *холопское право* “феодальне право” [34, I, 220].

Як відомо, важливу роль в організації політичної комунікації відіграють аксіологічні одиниці, що позначають цінності, – так звані

аксіологеми (аксіологія від гр. *axios*, “той, що має цінність”; *logos* “наука, теорія”). В Україні XIV – XV ст. поняття *право* доходило до загальнонародного усвідомлення, набувало поширення і ставало аксіологемою.

Коли у сучасному політичному дискурсі ми часто чуємо апеляцію до позитивних цінностей, які мали б сповідувати у розбудові державні мужі-політики, у свідомості мимоволі зринає ще одна середньовічна аксіологема – *рицарський кодекс*. Річ у тім, що у всуціль змілітаризованих умовах історичного буття України в XIV – XV ст. рицарський кодекс набував особливої суспільної ваги. Він сприяв життєдіяльності військово-ієрархічної піраміди Русько-Литовського князівства, утверджуючи ідеали військової доблесті і честі, дух лицарства. При очевидній диференціації між її представниками – князями, панами і рядовими боярами, між поділом шляхти на “вищу” і “нижчу” – це передовсім воїни, що утворили позірно єдиний “народ-шляхту”. До нижнього ярусу цієї піраміди можна було пробитись одною ціною – “податком крові”, – стверджує автор монографії “Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.” Наталія Яковенко. Такий спосіб життя представників “благороднонароджених”, що впливав із притаманного їм способу мислення, уможлиблював витворення культу особистості як явища західного світу.

Сучасні політологи, психологи стверджують, що в “основі суспільства й моралі лежить потреба в тому, щоб кожна людина почувалася частиною чогось більшого й тривкішого за її ефемерне існування. Спільноти тримаються не силою хитро вирахованого егоїзму, але почуттям членства та обов’язку – почуттям того, що індивід має своє місце в спільноті, хоч би і якнайнижче, та що індивід є морально зобов’язаний нести той тягар, якого традиційно кладе на нього суспільне становище” [30, 543].

Таким “тягарем” стають світоглядні цінності тих, хто є суб’єктом держави. Втілені у поведінці (зокрема комунікативній), ці аксіологеми (когнітивний рівень особистості) накладають відбиток на смислове наповнення концепту *держава*.

Домінантою світоглядних цінностей концептуальної особистості в добу середньовіччя стає поняття *шляхетської честі*. Перший Литовський статут у тій частині, де говориться про норми поведінки шляхтича у військовому поході, акцентує: феодал-землевласник, який безпідставно залишив похід, втрачає маєток, а безземельний шляхтич “*честь свою тратит, якобы з битвы втек*” [48, 51]. Іншими словами, соціальний статус зобов’язував до певних моральних засад, накладаючи табу не лише на нешляхетні вчинки, але й на заняття. Такою несумісною з шляхетством вважалася, наприклад, торгівля. Як слушно зауважив відомий медієвіст Я.Гуревич, “благородство, військова доблесть, щедрість є в очах загалу *обов’язковими прикметами* поведінки родовитої людини, гідної своїх знаних предків, не тому, що представники нижчих груп таких чеснот не мали, а тому, що ці риси на відміну від знаті не склали їхньої невід’ємної ознаки” [9].

У ті середньовічні, як дехто називає, “темні часи” шляхетська присяга була не тільки аксіологічною категорією, а й юридичною, тобто служила самодостатнім юридичним доказом під час розгляду судових справ. Невипадково одне із значень лексеми *слово* – це “зобов’язання,

обітниця” [34, II, 252]. Вагу слова, його вплив на вироблення шкали суспільних вартостей підтверджують успадковані з тих часів синонімії фраземи *слово честі*, *слово гонору* (запозич. з польської *honor*, походить від лат. *honor* “честь” [ЕСУМ I: 560-561] “словесна формула для запевнення в істинності, правдивості сказаного” [СУМ XI:317]. Пор. у староукраїнській мові стійкі вислови: *подь честію*, *подь честію и в7рою*, *при честі и в7ри* (формула присяги) “без обману, чесно”. Мабуть, саме цій історичній епосі зобов’язана сучасна національно-мовна картина світу цілим пластом фразем із компонентом *честь*: *виступати (постояти, боротися) за честь* “захищати гідність кого-, чого-небудь”, *з честію [виконати, витримати]* “ дуже добре, з великою гідністю”; *робити (зробити) честь* “виявити повагу, пошану до кого-, чого-небудь”, *честі не мати* “бути зганьбленим”; *честь честію* “як і належить; гідно чесно”, *класти (покласти) на собі честь* “не бажати принижуватися і втрачати свою гідність”; *клястися [своєю] честію* “присягатися власною честію”; *поле честі* “поле битви” [35, XI, 316-317].

Оскільки характерною рисою фразеологічних одиниць є образна вмотивованість, пов’язана зі світобаченням народу, то саме у цих вторинних знаках номінації закодовані особливості його менталітету, національно-культурний досвід і традиції. А конкретніше – за цим фаземотворенням постає українське світотворення, зокрема творення *держави*. Як бачимо, провідна роль тут належить елітарному середовищу, представники якого намагались згармонізувати рицарський кодекс і комунікативний кодекс, тобто: слово підтвердити чином (діяльністю, дією). Саме завдяки боярсько-княжій еліті (передусім князям Острозьким – “некоронованим королям Русі”) утверджувалася генетична спадкоємність з давньокиївською державою і забезпечувалася цілісність України-Русі в добу середньовіччя. Саме в елітарному середовищі утверджувались рицарські ідеали обов’язку, доблесті і честі, формуючи примітні психологічні риси національного характеру [48, 271].

Історія буде ще не раз випробовувати український характер, але вже на цьому етапі проявились його прикметні риси, закладалися підвалини того типу особистості, яка устами князя Костянтина Вишневецького, молодшого брата засновника Запорозької Січі Дмитра Вишневецького (Байди), на Люблінському сеймі проголосила: “Ми є народом таким поштивим, що жодному іншому народові на світі не поступимося” [48, 105].

Здійснюючи аналіз концепту *держава* у когнітивному та комунікативно-прагматичному аспектах, тобто у когнітивно-дискурсивному напрямі, важливо враховувати знання комунікантів про світ (енциклопедичні знання), про соціокультурне середовище, у якому відбувається спілкування, про історичний контекст. Такі знання у лінгвістичній прагматиці кваліфікуються як фонові. Вони і продукують народження у семантиці слова смислів, з яких у процесі живого спілкування викристалізовується суспільно усвідомлене нове значення (нові значення). Семантичні метаморфози є закономірними і постійними. Вони підтримують іманентну життєздатність мови як засобу пізнання.

Якщо розглядати лексикографічну працю, за влучною характеристикою В.Русанівського, як “словник колективної пам’яті” [29, 56], то на основі “Словника XVI – першої половини XVII ст.”

простежуємо розширення семантичної структури слова *держава* шляхом прирощення власне політичних, сказати б, державоцентричних значень: крім успадкованих з XIV – XV ст. семем “влада, панування”; “(самостійна держава зі своїм урядом) держава”, це й нові семемі: “(країна, володіння) держава”; “державність”; “місце, територія, де хто-небудь почуває себе повновладним господарем”; “право та можливість розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь) “сила, могутність”; “опора, підпора, підтримка”; (золота куля з хрестом наверху, як емблема влади) “держава” [36, VII, 236-237].

Семантична еволюція слова *держава* пов’язана передусім із виникненням і становленням козацтва як націєтворчого і державотворчого чинника. Щоб усвідомити природу козацької держави, варто “вчитатись” у геокультурні умови її творення, тобто пізнати зв’язок між політичною історією й тяглістю нашої культури, між духовністю і “триванням людини на данім терені” [23, 9]. Останній чинник, на думку С.Маланюка, ще тісніше і ще органічніше зв’язаний з культурою, аніж політика [23, 9]. Географія, клімат, релігія і особливо життя в умовах пограниччя серед неспинної боротьби з татарами, коли “будь єсть, будь не єсть перемирьє” з ворогами, а з шаблею розлучатись не доводиться – все це наклало відбиток на спосіб мислення, поведінку, побут людей, сформувало характери відважні, уперті, волелюбні, сприяло виокремленню нового соціального стану – козацтва. Та потрібно було ще здолати довгий шлях – через анархічність, розбишацтво, отаманство, щоб “Козацтво набрало того провідницько-аристократичного значення, яке у всій своїй величі появило допіру XVII ст.” [23, 47]. Відтак нового змісту набували козацький спосіб життя, козацькі вольності, козацьке світобачення. Сміслової синергетики набувало слово, співвідносне і з творцем козацької держави – *козаком*.

Це слово має свою виразну історико-культурну біографію. *Козак* (з тюрк. *kazak* – “ вільна, незалежна людина) згадується уже в історичних документах XV ст. на означення незалежних поселенців, що займалися мисливством та іншими промислами в малолюдних місцевостях Південної Київщини та Східного Поділля [14, 480]. Разом із еволюцією козацького руху наповнювалось новим змістом і слово, набувши у першій половині XVI ст. військового значення “представник запорізького війська” [36, XIV, 164] як репрезентанта козацької України, а згодом – “учасник національно-визвольної боротьби проти іноземних поневолювачів”.

Відтоді, як українське козацтво стало захисником і охоронцем народу, рушієм творення нації і української державності, слово *козак* поглибило не лише свій власне мовний зміст, але наповнилось й етнокультурним змістом, набуло виразного символічного значення. Як правило, у словах-символах фонова інформація (національно-культурний підтекст) переважає над денотативною (предметною), через що у міжкультурній комунікації носію іншої культури важко декодувати символ. Міжкультурна асиметрія може спричинити когнітивний дисонанс в учасників спілкування, а їх стан дискомфорту та психологічної напруги може викликати збій у спілкуванні – так звані комунікативні девіації.

В українській мові слово-символ *козак*, на думку відомого дослідника української символіки В.Кононенка, закріпилося на позначення волелюбства, стійкості, чоловічої відваги, благородства душі, ширості. Змінилися умови життя, а поняття *козак* залишається в народній

свідомості як відгомін героїчного минулого” [15, 165]. Тут є підстави говорити про збереження живого когнітивного образу, який, згідно з нашою стратифікацією концепту, є основою цього психоментального утворення. Цей образ, народжений метафоричним переосмисленням, сигналізує про складні психічні процеси, які відбуваються на домовному рівні і пов’язані з виникненням так званої архетипної семантики. Когнітивний образ націлений на актуалізацію позитивного асоціативного сприйняття *козака*. У сучасному комунікативно-прагматичному полі такі оцінні асоціації є незмінно стійкими і глибокими як для адресанта, так і для адресата. Це можна проілюструвати відповідною конситуацією: “Навіть тут, у Києві, ми, наприклад, не живемо у козацькому суспільстві, але ж сприймаємо позитивно, коли жінці говорять, що вона народила *козака*. Насправді всі розуміють, що народжують просто дитину-хлопчика. Тим не менше, саме слово *козак* нас потішає чи принаймні не бентежить, на відміну від того, якби Вам сказали, що ви народили сантехніка чи там піонера. Тобто, Вам не здається, що система міфів допомагає все ж вижити і не звихнутись у досить таки жорстокому світі?” [6, 145]. У наведеній конситуації спілкування простежуємо очевидну взаємодію пресупозицій комунікантів, які володіють більш-менш спільним фондом знань, спільними попередніми відомостями, зокрема міфічними, про *козацьку державу* і суб’єкта цієї держави – *козацтво*. Якщо трактувати міф як символічне вираження певних подій, давніх історичних явищ, первинну форму світосприйняття [15, 300], то, за оцінкою Михайлини Коцюбинської, “дух і образ *козацтва* живі у свідомості сучасного українця – то одна з визначальних характеристик його ментальності” [16, 297].

Коли у сучасному політичному дискурсі з часу проголошення незалежності України постійно чути апеляцію до “євроорієнтирів”, як от: “*європейські цінності*”, “*євроінтеграція*”, “*європейський вектор України*” тощо, варто пригадати, що це зусиллями козацьких інтелектуалів (П.Могили, Л.Зизанія, М.Смотрицького, С.Косова, П.Беринди, К.Саковича, К.Ставровецького та ін.) реалізовувались західноєвропейські програми освіти на базі латинської вченості, розроблялась концепція синтезу західноєвропейської культури та культури, витвореної на власній етнічній основі [18, 319]. У контексті цього синтезу невдовзі народжується й українське, або “козацьке” бароко (кін. XVII – поч. XVIII ст.), що залишило свій слід у різних ділянках національно-культурної творчості: літературі, архітектурі, музиці, малярстві, різьбі. Це свідчить, що українська барокова культура, яка яскраво виявила свій характер у часи державотворення гетьмана Мазепи, стала органічною складовою духовного розвитку України, її глибинного закорінення у європейський культурний простір. Вона модернізувала когнітивну картину світу свідомішої верстви українського суспільства, збагативши українське політичне мислення націєтворчими концептами. Тією чи іншою мірою це відбилося в українському народному світогляді. Дослідники української культури говорять про народжуваний у цей період феномен барокової свідомості. Його аналіз, на думку відомого філософа С.Кримського, “дає змогу простежити зв’язок українського бароко з українським національним менталітетом” [18, 322]. Невипадково у державному проекті “архітектора європейської України І.Мазепи”

(О.Пахльовська) визначальна роль відводилася творенню мілітарних і культурних імперативів – “*et arte et marte*” (“мистецтвом і війною”). Ці пріоритети втілені у його ж поетичних рядках: “*Нехай вічна буде слава, же през шаблю маєм права*”. До речі, продовжуючи правову традицію, закладену ще політичною культурою ранньої Київської держави, із Запорізької Січі в XVI – XVII ст. поширювалось по всій Україні “Козацьке право” – сукупність звичаєвих норм (приписів). За ним постає та система цінностей, які були значущими для тогочасного українського суспільства. Якщо опертись на твердження аксіологів і філософів, що цінності існують на рівні підсвідомого і належать до архетипно успадкованих, “автоматичних” знань, то можна констатувати, що слово-аксіологема *право* стало позначати один із основних концептів тогочасної української політичної картини світу.

З наведеним вище твердженням аксіологів і філософів методологічно перегукується думка сучасних когнітологів, що пізнанню змісту концепту, зокрема ціннісного характеру цієї ментальної одиниці, може сприяти аналіз не лише мовного вираження того чи іншого концепту в синхронії, а й дослідження його в розвитку, через зв'язок з давньою картиною світу [32, 14]. При цьому треба мати на оці, звісна річ, культурний ґрунт, з якого виростають концепти. Простежуючи динаміку формування концепту *держава*, його змістове наповнення в період творення українського бароко, можна сказати, що дух національно-культурного ренесансу витав над українським культурним простором. Мазепинська Україна, відновившись після Руїни, перетворювалась у модерну європейську державу з притаманними їй пріоритетами. У числі цих пріоритетів – запрограмована “республіканським проектом” Києво-Могилянська академія, спорудження і відновлення ряду монументальних споруд, церковне будівництво і що особливо символічно – “*Pacta et Constitutiones*”, відома у політичному дискурсі як Конституція Пилипа Орлика. За оцінкою сучасних політологів, у конституції “були вироблені досі не знані в Європі демократичні засади державного і суспільного життя” [26, 280]. Тому слово, що позначає концепт *держава*, на семному рівні діалектично пов'язане зі словом *конституція*, що у СУМі тлумачиться як “основний закон держави, що визначає державний і суспільний лад, виборчу систему, принципи організації та діяльності державних органів, основні права й обов'язки громадян” [35, IX, 266]. Розгалужена семна характеристика денотата *конституція* генетично опирається на його ж характеристику у “Словнику XVI – першої половини XVII ст.”: пор.: *конституція*: 1) (*правовий акт, який регулює право на певній території*) закон декрет; 2) постанова уряду; ухвала; рішення [36, XIV, 237].

Та якою б точною не була словникова дефініція, вона не в змозі вербально відтворити той глибинний смисл, якого набув денотат у процесі концептуалізації дійсності. Мається на увазі закоріненість концепту не лише у когнітивно-інтерпретаційну площину у певній комунікативній ситуації, а в структуру, з якої еманує зв'язок між історією та культурою народу і його мовою, – у площину свідомості. Якраз свідомість задає нам когнітивну матрицю для бачення світу і себе у світі. Як проникливо зауважує Клод Леві-Строс, “ми ще недостатньо даємо собі звіт у тому, що мова і культура є двома паралельними різновидами діяльності, що

належить до більш глибокого шару. [...] Це людський дух”, [див.: 50, 789], тобто свідомість, мислення. Цією когнітивною категорією *дух* оперують політологи, осмислюючи значення конституції Пилипа Орлика для історії українського (і не тільки) державотворення: “Конституція перейнята ліберальним і демократичним духом, що ставить її у ряд найцікавіших пам’яток європейської політичної думки того часу” [26, 279]. Оскільки концепт є ментальною одиницею, елементом свідомості, то реконструйований в діахронії концепт *держава* дозволяє говорити про зрілий, євроцентричний характер українського політичного мислення. І якщо на сучасному етапі українська політична (правова) думка має розгалужену і досить вироблену систему понять, то значний внесок у формування і становлення цієї терміносистеми зробила козацька доба.

Прикметною ознакою *держави* є її концептуалізація через імена, чії носії асоціюються як будівничі української державності. Коли в цих іменах генералізуються високі духовні цінності, вони набувають символічного значення. У комунікативно-прагматичному полі, яке донедавна створювала офіційна радянська пропаганда, знакові українські історичні постаті часто замовчувались або характеризувались здебільшого з негативними конотаціями. Мета такого роду маніпулятивного дискурсу – створити у масовій свідомості негативний образ власної історії і тих, хто її творив, змінити чи закріпити політичні переконання людей відповідно до ідеологічних матриць, щоб керувати їх поведінкою (зокрема комунікативною). Так “вмонтовувалась” радянська людина-“гвинтик” у механізм радянської держави.

Натомість концепт *історія* поглиблює смисл концепту *держава*. Без входження в історичні пласти, без історичного знання концепт позбавлений основи, зв’язку зі своїми витокami. На те, що *українська історія* часто підмінювалась політичною пропагандою, свого часу звертав увагу О.Довженко: “Єдина країна в світі, де не викладалася в університетах *історія* цієї країни, де *історія* вважалась чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним, – це Україна. Другої такої країни на земній кулі нема”. Проблеми концептуального підходу до прочитання *власної історії* є живучими і сьогодні. Як констатують науковці, “понад десятиліття в системі освіти держави читаються нові курси з історії України, але вражає полярність у ставленні до доленосних подій та явищ української історії” [49, 7].

В епіцентрі кола цих полярних характеристик на героїв та антигероїв – згадане вище ім’я Мазепи. У комунікативно-прагматичному аспекті це залежить від бачення того, хто оцінює. Однак у сучасному політичному дискурсі тенденція відновлення історичної правди є очевидною: “Мазепу може хтось любити чи не любити, але він є великий державний муж України, – наголошує митрополит Любомир Гузар. – Особливо козацьких часів, які мали багато відважних і гарних людей, але небагато державних мужів” [8, 6].

Тут доречно говорити, мабуть, не про переконотачію імені, а швидше про його реабілітацію на тому рівні, на якому воно закріпилося у народній свідомості. У народному баченні постать Мазепи асоціюється з національно-колеритним прислів’ям: “Від Богдана до Івана не було *гетьмана*” [12, 349]. Звернімо увагу: при власне іменах немає конкретизаторів-прізвищ [Хмельницького, Мазепи]. Їх розгадка

здійснюється на основі спільних пресупозицій комунікантів. Як на історичного діяча-державотворця дивився на постать Мазепи Микола Гоголь у своїй статті “Размышления Мазепы”: “...свободолюбивая нация имела своё самобытное *государство* с демократическим казачьим строем и хотела далее жить в своей суверенной *державе*”. Дивна перекичка українських поколінь через століття! Який боєць УПА не підписався б під цими словами класика російської літератури” [20, 19].

Архітектоніка українського концепту *держава* була б значно стійкішою, сказати б, україноцентричнішою, якби не повороти (часом фатальні) історичної долі. Ці повороти були спричинені проблемою національної роздвоєності, яка із драматичною періодичністю висвітлювалася в літературному дискурсі (“Тарас Бульба” М. Гоголя, “Вершники” Ю.Яновського, “Сад Гетсиманський” Ю.Багряного та ін.). З когнітивного погляду проблема національної ідентичності закорінена у свідомості українців. За характеристикою етнологів, вона має лабільний, тобто нестійкий до зовнішніх впливів, характер Його спричинили, з одного боку, об’єктивні чинники: це географічне й цивілізаційне розташування України на перехресті розмаїтих впливів Заходу і Сходу (невипадково історик І.Крип’якевич порівнював Україну з дволиким Янусом, одне лице якого звернене до Заходу, друге – до Сходу); з іншого боку – це суб’єктивні чинники української роз’єднаності: “брак конче потрібної єдиної волі та єдності дій у відповідальні історичні моменти” [49, 7]. Пригадаймо сумнозвісне специфічно українське прислів’я: “Моя хата з краю...”. Але ж ця хата перша і горить...

Відтак “одну частину народу – винищували, іншу – купували. Як наслідок, він втратив відчуття єдності й відповідальності за національну долю. По цій лінії, а не по берегах Дніпра проходить розкол: між тими, хто прийняв *власну історію* – і тими, хто знаходиться на далеких підступах”, – підкреслює Л.Івшина у “Слові до читачів” фундаментальної книжки “Сила м’якого знака” [52, 13].

У сучасній політичній дійсності проблема української ідентичності не втратила своєї гостроти. Політологи, культурологи, історики, когнітологи, громадські діячі вважають, що збереження національної ідентичності є запорукою збереження *української державності*. “Я переконаний, – стверджує М.Жулинський, – що єдність українців може бути досягнуто внаслідок свого національного самоусвідомлення, набуття національної ідентичності. Тобто, усвідомлення себе – хто ми є, у чому наша цивілізаційні цінність, чим ми цікаві для самих себе і для світу” [51, 6]. І в цій “дорозі до себе” важливо опертись на історичні знання. Вони дадуть змогу усвідомити зв’язок “і мертвих, і живих, і ненароджених земляків...”. Така історична тяглість невидимими узами пов’язує усі компоненти концепту *держава*. Тому “саме історія є найпотужнішим джерелом української ідентичності. [...] Якщо ми не можемо засвоїти власної історії, то вчитимемо її в чужій інтерпретації” [52; 6, 11].

Оскільки моделі *держави* у різних політичних культурах відмінні, відповідно різняться й історія цього слова у порівнюваних мовах. Це стосується й близькоспоріднених мов, якими є українська і російська. Тож доречно розглянути цей фрагмент – *державу* – у різних мовних картинах світу. Маючи спільне походження [за М.Фасмером, зі старосл. dr]žava –

11, I, 503], це слово у кожній із мов розвивалося по-своєму. Національної специфіки набувала вербальна архітектоніка концепту *держава*.

В результаті денотативний обсяг лексеми *держава* в російській мові є ширшим, в українській мові – вузким. Це пов'язано в першому випадку зі збереженням соціально значущого денотата – власне *держави*, в іншому – з його втратою. Оскільки перервалась тяглість української державотворчої традиції, то відповідно перервалась семантична історія слова. Зафіксоване у “Словнику XVI – першої половини XVII ст.” значення “держава” разом із підзначеннями “державність”; “місце, територія, сфера діянки, де хто-небудь відчуває себе повновладним господарем” [36, VII, 236-237] поступово занепадає. Лексема *держава* зовсім не фіксується у “Словнику української мови” П.Білецького-Носенка, що “досить широко представив українську мову початку XIX ст.” [24, 36]. У “Словарі української мови” за ред. Б.Грінченка воно опиняється на периферії семантичної структури як відповідник до рос. “государство” [37, I, 370]. Два супровідні до нього підзначення, зафіксовані у козацьку добу, зникають зовсім. У сучасному Словнику української мови відбувається семантичний розпад слова *держава* на омоніми: *держáва* з подвійним наголошуванням (на першому і другому складах) успадковує три колишні значення: 1) “маєток, помістя, володіння”; 2) “міцність”; лексема *держáва* з наголосом на другому складі набуває під впливом радянського політичного дискурсу значення “апарат політичної влади в суспільстві” із семантичним відтінком “країна з таким апаратом політичної влади” [35, II, 248]. Класовий підхід до тлумачення *держави* підтверджують цитати із творів В.Леніна з відповідним набором словосполучень типу *диференціація суспільства на багатих і бідних, пролетарська держава, диктатура пролетаріату, повалена буржуазія, завоювання революції, соціалістичне суспільство* [див.: 36, II, 248]. Таким чином, включення слова *держава* у різні поняттєві ряди привело до омонімії. Семантичний розпад закріпила зміна наголосу.

Натомість у сучасній російській мові зафіксовано як основне найпоширеніше у сучасному політичному дискурсі значення “независимое государство, ведущее самостоятельную политику”, а також похідні: “*высок. устар.* верховная власть; владычество” й “*ист.* золотой шар с крестом наверху, служивший эмблемой власти монарха” [38, II, 389]. У російській мові синонімом до слова *держава* виступає *государство*. З погляду політології його інтерпретація опирається на марксистсько-ленінську концепцію держави про класове насильство [26, 267]: “Политическая организация общества во главе с правительством и его органами, с помощью которой господствующий класс осуществляет свою власть, обеспечивает охрану существующего порядка и подавление классовых противников , а также страна с такой политической организацией” [38, II, 339].

Концептуалізація сучасної політичної дійсності, звичайно, позбувається впливу догм минулого і орієнтується, як зазначають політологи, “на цивілізовані стандарти *правової і соціальної держави*, побудованої на демократичних засадах” [28, 280].

На смислове наповнення концепту *держава* можуть пролити додаткове світло і словотвірні зв'язки мовних одиниць, якими названий цей концепт. В аксіологічному плані *держава, государство* продукують

відповідно деривати *державний, государственный, государственность* [38, I, 389; 38, I, 339], які за семантичним наповненням співвідносяться, за висловом В.Русанівського, з “лексикою оптимізму”; аксіологічна наповненість дериватів в українській мові пов’язана як із “лексикою оптимізму” (*державний, державність, державець* [35, II, 248]; *державник* “государственный человек”, зафіксований у Словнику за ред. Б.Грінченка [37, I, 370], так і з “лексикою песимізму (*бездержавний*, “який не має державного устрою (про народ, народність) [35, II, 248]; *бездержавність*). Останнього деривата СУМ не фіксує. Він є компонентом образного вислову *ніч бездержавности*, створеного художнім баченням Є.Маланюка: “Але *ніч бездержавности*, все ж таки, не запала одразу. [...] “Ніч” в тім розумінні, що Україна перестає бути справою *політичною*” (підкресл. Є.Маланюка) [23, 66].

Своєю інтерпретацією Є.Маланюк настановлює на розуміння природи когнітивного метафори. У когнітивній лінгвістиці найбільшого поширення набула діяльна теорія концептуальної метафори, розроблена американськими мовознавцями Дж.Лакоффом і М.Джонсоном. Згідно з цією теорією концептуальною (когнітивною) метафорою вважається перенесення знака з однієї концептуальної сфери знань – сфери-джерела (*source domain*) або донорської зони, що містить у собі інформацію про предмет чи явище, на позначення складника іншої сфери знань – сфери-реципієнта домена-мішені, (*target domain*), або реципієнтної зони. Як приклади когнітивних метафор Дж.Лакофф і М.Джонсон наводять такі вислови: “втрата часу” (*wasting time*), “атакуюча позиція” (*attacking position*), “світ-театр” (*world is a theatre*), що співвідносяться з новими абстрактними значеннями. Метафори такого типу притаманні повсякденному мисленню і мовленню людини, “це метафори, за якими живемо” [54, 55]. На думку засновника самого поняття “когнітивна метафора”, представника психологічного напрямку інтеракційної теорії М.Блека, “механізм творення метафори полягає у тому, що до головного об’єкта, позначеного метафорично, застосовується система асоціативних імплікацій, пов’язаних з допоміжним об’єктом” [див: 53, 212-213] – носієм прямого значення. “Жива когнітивна метафора націлена на актуалізацію образно-асоціативного сприйняття висловлюваного, тому що без метафоричних позначень думка буває не тільки нудна, але іноді вона просто безсила відобразити нове” [41, 194-195]. А якраз створення нових понять є основною функцією когнітивної метафори, – підкреслює Н.Телія [41, 193].

Водночас у когнітивній метафорі закладено неабиякий прагматичний потенціал, якщо прагматику трактувати як ставлення мовця до знаків, які він вибирає з метою створення певного комунікативного впливу на адресата (і відповідно вплив цих знаків на адресата як виявів закодованої у тексті інтенції мовця) [41, 189]. Якраз у комунікативно-прагматичному полі проявляються ті характерні ознаки метафори, що розкривають її антропометричність: образність, відбір у процесі комунікативної інтеракції ознак, релевантних для створення гносеологічного образу пізнаного фрагмента дійсності, орієнтація на чинник адресата – на його здатність розгадати метафору не тільки інтелектуально, через фонові знання, але й аксіологічно, через оцінні

поняття “добре”, “погано”, що зумовлені національно-культурними асоціаціями [41, 189].

Тому продуктивним і органічним є використання метафоризації у політичному дискурсі. Це дає підстави мовознавцям говорити про *політичну лінгвістику*, а в цьому контексті – про явище політичної метафори: “Не випадково у політичній лінгвістиці значна увага приділяється метафоричним перенесенням, які характеризують сприйняття етносом того чи іншого абстрактного поняття цієї сфери й політики взагалі. Метафора здебільшого коригує й уточнює зміст абстрактних, чітко не окреслених мовних одиниць на кшталт *політика*, *справедливість*, *добро* тощо. Російським лінгвістами Ю.Карауловим і А.Барановим укладено словник політичної метафори” [31, 392-393].

Звісна річ, лексикографічній фіксації політичної метафори передувало її продуктивне використання у сфері політичного дискурсу. Тому важливу роль у процесі метафоризації відіграє контекст. Яке ж образно-асоціативне сприйняття викликає концепт *держава* в українському комунікативно-прагматичному просторі? Це можна передати такими когнітивними метафорами:

Держава – історія землі:

- “*Це ж Київська Русь – історія нашої землі, нашого фундаментального історичного минулого. А ми про це чомусь кажемо, між іншим...*” [17, 5].

Держава – велика родина:

- “*З цього – історія родини, батьків, дідів, прадідів – і складається велика історія держави*” [17, 5].

Держава – важка ноша:

- “*Наша загальнонаціональна хвороба – ми не вміємо утримати державу*” [17, 5].

Держава – живий людський організм:

- “*Українська держава на початку ХХ ст., на відміну від своїх сусідів, зазнала поразки, щоправда, не абсолютної*” [2, 10].

Держава – генеалогічне дерево:

- “*Запитайте: а хто був твій дід, прадід? [...] Якись фрагменти розкажуть. А щоб розповісти, як **творилися** ці **прізвища**, як вони **народжувалися**, як вони **вкорінювалися в нашу землю**, **проростали** потім **до високих крон** – цього абсолютно ніхто не знає і головне – не хоче знати*” [17, 5].

Держава – внутрішній стан людини:

- “*Ми не маємо чіткої політики... **Не знаємо, хто ми та що ми***” [7, 5].

Держава – конструкція (надбудова):

- “*На таких **простих людях тримається** наша держава. Вони вселяють своїм життям віру й надію в інших*” [20, 19].

Держава – процес (будівництво):

- “*Унікальний досвід **розбудови незалежної держави** Україна набуває ціною переборення глибокої економічної кризи, соціальної напруженості та політичної нестабільності*” [20].

Як видно з наведених прикладів, в основі когнітивної метафори закладено модус фіктивності, що перешкоджає значенню імені

безпосередньо виконувати номінативну функцію. Тому живий образ у такому найменуванні стирається, гасне, а значення набуває тенденції до генералізації [1, 35]. Відтак згасла когнітивна метафора трансформується у висловлення з прямим значенням. Невипадково Р.Гіббс розрізняє такі види метафор: образні (оригінальні) – спонтанно утворені вислови з непрямым значенням й *фіксовані* (frozen), тобто ті, які через постійне вживання почали сприйматися як висловлення з прямим значенням [53, 123]. Інші когнітивісти (Ф.Унгерер, Х.Шмід) називають фіксовані метафори ще конвенціональними (conventionalized) або, за термінологією Дж. Лакоффа, мертвими (dead metaphors).

Смислового увиразнення концепту *держава* надають пов'язані з цим словом асоціативні означення. Показовим у цьому аспекті може бути “Словник асоціативних означень іменників в українській мові” Н.П.Бутенко. Побудований на основі психолінгвістичного експерименту, словник відбив буденну мовну свідомість носіїв мови початку 80-х років [40, 3-5]. Попри те, що “наведені реакції на іменники-стимули відзначаються різноманітністю” [40, 7], на семантичну характеристику словника (зміст означень до іменників-стимулів, кількість атрибутивних оцінок тощо) не міг не накласти відбиток притаманний радянському періоду класовий підхід до розуміння природи держави. З погляду прагмалінгвістики спостерігаємо два протилежні за аксіологічним забарвленням бачення держави – позитивне й негативне. Неважко здогадатися, що імпліцитно позитивні реакції-асоціації мають бути пов'язані з *соціалістичною державою* (*могутня, велика, радянська, міцна, сильна, вільна, багатонаціональна, миролюбна, народна, демократична, дружня тощо*), а негативні – з *капіталістичною* (*буржуазна, ворожа, чужа, воююча, мілітаристська, агресивна, антагоністична, диктаторська, загарбницька, імперіалістична тощо*) [40, 80]. Ті ж інакомислячі, чиї атрибутивні оцінки про радянську державу не узгоджувалися зі стандартними реакціями-асоціаціями, оголошувались “ідеологічно ворожими елементами”. Їх подальша комунікативно-прагматична діяльність часто продовжувалась (якщо продовжувалась) в інших консітуаціях – у місцях позбавлення волі. У сучасній політичній комунікації слово *держава* розширило свою сполучуваність, поєднуючись як із позитивно оцінним означенням (*суверенна, українська національна, правова*), так і з негативною конотацією (*шантажистська, експериментальна*).

Аксіологічне наповнення концепту увиразнюють назви, які «своїм концептуальним змістом відбивають різноманітні сторони народного життя, особливості національного бачення дійсності, образного осмислення “картини світу” [15, 3]. Такими національно-культурними мовними компонентами є слова-символи. На відміну від метафори, “словесний символ [...] мотивує своє значення не шляхом переносу (точніше, передовсім не через нього), а через фонові знання, мовні пресупозиції. Досвід, фонові знання, зумовлені реаліями навколишньої дійсності (геопсихічними умовами, особливостями побуту, історико-культурними чинниками тощо), підтримують символічне значення, а постійні асоціації, що супроводжують символ, створюють підґрунтя для його вживання в складі фіксованих контекстів... [15; 3, 5]. Попри те, що “символ здебільшого має трансцендентний характер, [...] носіями

відповідних символічних категорій нерідко виступають назви не абстрактних понять, а реалій, що повсякчас супроводжують людину”, – зауважує В.Кононенко. Такий глибинний символічний зміст закладено в образі-символі *хати*. Саме з цією назвою асоціюється в народній свідомості ідея національної держави. У своєму внутрішньому розвитку образ-символ *хати* пройшов певні стадії: від усвідомлення потреби *власної хати* як необхідної умови самодостатнього буття людини-індивіда до усвідомлення потреби *власної хати-держави* як невід’ємної і визначальної умови самодостатнього національного буття. Образ-символ *хати* синтезував у собі традиції і звичаї українця, його спосіб життя і мислення. Як констатує словник-довідник “Знаки української етнокультури” В.Жайворонка, “споконвіку *хата* у великій повазі: до неї можна заходити лише з непокритою головою, у ній не можна свистіти, палити; *хата* – уособлення родинного вогнища (“*Дорогая тая хатка, де родила мене матка*”), благополуччя, досягнутого завдяки працьовитості (“*Хату руки держать*”, “*У веселій хаті, веселі люди*”), гостинності (“*Що хата має, тим і приймає*”) [12, 616]. Згодом образ-ідея *хати* як конкретного індивідуального помешкання трансформується в образ-ідею колективної *хати* як власної держави. Саме такого образно-символічного змісту набуває образ хати в “Посланні” Т.Шевченка:

*В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*

Символічну суголосність державотворчої візії через образ *хати* віднаходимо у ранній поезії І.Франка “Не пора, не пора, не пора...”:

*Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапор!* [42]

Хата як культурно-політичний ідеал власної держави, самодостатнього національного буття проривається лейтмотивом в іншій Франковій поезії, що згодом стала маршем:

*Гей, Січ іде,
Підківками брязь!
В нашій хаті наша воля,
А всім зайдам зась!* [43, 46]

Органічно поєднані зі словом-символом *хата* асоціативні означення “*рідна*”, “*своя*”, “*наша*”, які до того ж логічно наголошуються, підсилюють символічне значення. Стає зрозумілим, що народ прийде до своєї самостійності і державності тоді, коли усвідомить себе “хазяїном домовитим” у власному національному домі – власній державі:

*І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.* [44, V]

Образ-ідея *хати* як національної держави, що постійно нуртувала в глибинах народного духу, набула політичного втілення 1991 р. – в пору проголошення незалежності України.

Література

1. Арутюнова Н.Ф. Языковая метафора: (Синтаксис и лексика) // лингвистика и поэтика. – М., 1979.

2. Бойко В. Націоналізація міст // День. – 27-28 січня 2012 р. – С. 10.
3. Вежбицкая Анна. Понимание культур через посредство ключевых слов. Пер. С англ. А.Д.Шмелева. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
4. Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт. – М., 2004.
5. Герасименко О.В. Функціонування правил і законів мовленнєвої комунікації (на прикладі текстів французьких модерністів) // Вісник Запорізького державного університету. – 2000. – Вип. 1. – С. 44-48.
6. Грабовська І. Жіночі історії від Людмили Таран. – Сучасність. – № 8. – 2007. – С. 145-148.
7. Грицяк Є. “Ми не вміємо утримати державу” // День. – 13-14 січня 2012 р. – С. 5.
8. Гузар Л. “Ми хочемо дати людям трошки світла в сьогоднішній темряві” // День. – 15 квітня 2009 р. – С. 6.
9. Гуревич А.Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. – М., 1970.
10. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О.С.Мельничук. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.; 1985. – Т. 2. – 570 с.; 1989. – Т. 3. – 549 с.; 2001. – Т. 4. – 653 с.; 2006. – Т. 5. – 703 с.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – М., 1964-1973. – Т. 1-4.
12. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
13. Іванишин П. Націоналістичний тип герменевтичного мислення в Івана Франка // Нагуєвицькі читання – 2009: Іван Франко і парадигми соціально-гуманітарних наук початку ХХІ століття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції // Ред. кол. П.Іванишин, Я.Радевич-Винницький та ін. – Дрогобич: Посвіт, 2010. – 392 с.
14. Історія української мови. Лексика і фразеологія. Відп. ред. В.М.Русанівський. – К.: Наукова думка, 1983. – 743 с.
15. Кононенко В. Символи української мови. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1996. – 272 с.
16. Коцюбинська Михайлина. Мої обрії. – К.: В-во “Дух і літера”, 2004. – С. 297.
17. Кравчук Л. “Нам бракує свого “Я” // День. – 13-14 січня 2012 р. – С. 5.
18. Кримський С. Під сигнатурою Софії. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 367 с.
19. Крип’якевич І. Історія українського війська. – Львів: Видання Івана Титора, 1936. – 288 с.
20. Лосев І. Про “державницький” темперамент // День. – 9-10 грудня 2011 р. – С. 19.
21. Лосев І. Чому Гоголя треба перекладати українською? // День. – 13-14 січня 2012 р. – С. 19.
22. Мазепа – архітектор європейської України // День. – 29 серпня 2009 р. – С. 7.
23. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К., Обереги, 1992. – 80с.
24. Німчук В. Перший великий словник української мови Павла Білецького-Носенка. – К.: Наукова думка. – П.П.Білецький-Носенко.

- Словник української мови / Підготував до друку В.В.Німчук. – Київ.: Наукова думка, 1966. – С. 5-37.
25. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: Восток-Запад, 2003. – 315 с.
 26. Політологія: Підручник / І.С.Дзюбка, К.М.Левківський, В.П.Андрущенко та ін.; За заг. ред. І.С.Дзюбка, Н.М.Левківського. – 2-ге вид. випр. і допов. – К.: Вища школа, 2001. – 415 с.
 27. Принципи побудови “Словника староукраїнської мови XIV – XV ст.” // Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: В 2-х т. – К.: Наукова думка, 1977-1978. – Т. 1.
 28. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. – 2-е вид., доп. і переробл. – К.: АртЕк, 2002. – 392 с.
 29. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наукова думка, 1988. – 238 с.
 30. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичного думки / Пер. с англ. – К.: Основи, 1997.
 31. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2010. – 844 с.
 32. Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакрального сфери. – Чернівці: “Рута”, 2008. – 560 с.
 33. Словник синонімів української мови: У 2 т. / А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк, С.І.Головащук та ін. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1999. – 1020 с.; Т. 2. – К.: Наукова думка, 2000. – 954 с.
 34. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. – Т. 1. – А-М. – К.: Наукова думка, 1977. – 630 с.; Т.ІІ. – К.: Наукова думка, 1978. – 591 с.
 35. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
 36. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Вип. 1. – Львів, 1994-2010.
 37. Словарь української мови / За ред. Б.Грінченка. – Київ, 1907-1909. – Т.1-4.
 38. Словарь русского языка: В 4 т. / Гл. ред. А.П.Евгеньева. – М.: Русский язык, 1985-1988. – Т. 1-4.
 39. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – СПб., 1893-1912. – Т. 1-3.
 40. Супрун А.Є. Передмова // Бутенко Н.Л. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів: Вища школа, 1989. – С.3-9.
 41. Телия В.И. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. – М.: Наука, 1988. – С. 173-178.
 42. Франко І. Не пора, не пора, не пора... // Франко І. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т.: Упоряд. З.Т.Франко, М.П.Василенко. – Львів: Каменяр, 2001.
 43. Франко І. Гей, Січ іде // Франко І. Мозаїка. – С. 46
 44. Франко І. Мойсей // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1976. – Т. 5.
 45. Шевченко Т. Повне зібрання творів. У 12 т. / Редкол. М.Г.Жулинський (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1. – 784 с.
 46. Широкоград Є.Х. Срезневський Ізмаїл Іванович // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко

- О.О. (співголова), М.П.Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М.П.Бажана, 2004. – 824 с.
47. Шмелев А. Могут ли слова языка быть ключем к пониманию культуры // Вежбицкая Анна. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А.Ф.Шмелева. – М.: Языки словянской культуры, 2001. – С. 7-11.
48. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – 416 с.
49. Яременко В. Свої діти розпинають... // День. – 13 червня 2009. – С. 7.
50. Дзюба І. Вимирання слова // З криниці літ: У 3 т. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – Т. 1. – С. 780-789.
51. Жулинський М. “Коли жито вже вижали, а картоплі ще не вибирали” // День. – 22 серпня 2008 р. – С. 6.
52. Івшина Л. Слово до читачів // Сила м’якого знака, або Повернення Руської правди / За загальною редакцією Лариси Івщиної. – Видання перше. К.: ПрАТ “Українська прес-група”, 2011. – 800 с.
53. Gibbs R. The poetics of mind: Figutantive thought, language and understanding. – Cambridge University Press, 1999. – 527 p.
54. Lakoff G. and Johnson M. Metaphons we live by. – Chicago, London,: University of Chicago Press. – 1980. – 256 p.

The article deals with the concept “state” as a versatile mental formation, its conceptual and axiological content is researched, the semantic associations are characterized on the basis of the cognitive-discursive approach, connected with concept.

Keywords: *concept, state, communication, meaning, connotation.*

*В статъе рассматривается концепт **государство** как многомерное ментальное образование, анализируется его понятийное и аксиологическое наполнение, на основе когнитивно-дискурсивного подхода характеризуются смысловые ассоциации, связанные с этим концептом.*

Ключевые слова: *концепт, государство, коммуникация, смысл, коннотация, пресупозиция.*